

УДК 94(3):930.85

Петрас У. – ст. гр. БП-11

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ПОХОРОННІ СПОРУДИ СКІФСЬКИХ ЦАРІВ

Науковий керівник: к.і.н., доцент Щигельська Г.О.

Petras U.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

THE SCYTHIAN KINGS' BURIAL MONUMENTS

Supervisor: PhD, Associate Professor Shchyhelska H.O.

Ключові слова: похоронні споруди, скіфські царі.

Keywords: burial monuments, scythian kings.

Важливим джерелом інформації про скіфів, поряд з археологією, є четверта книга «Історії» Геродота. Зокрема, у частинах 71-72 книги IV, Геродот описує церемонію поховання скіфського царя [1, с.188-189]. Шукаючи відповідь на питання наскільки можна довіряти опису Геродота при реконструкції історичної реальності, член-кореспондент РАН А. Іванчик здійснив ґрунтовне дослідження щодо відповідності даних Геродота та археології [2]. Зіставляючи й аналізуючи текст частин 71-72 книги IV «Історії» та археологічні дані, науковець дійшов висновку, що більшість описаних Геродотом деталей поховання скіфського царя підтверджуються археологічними матеріалами розкопок царських курганів [2, с. 130]. Такі ж свідчення ми знаходимо і в дослідженнях інших науковців.

Насамперед, слід зауважити, що царські скіфські кургани є монументальними поховальними комплексами на спорудження яких витрачалися величезні матеріальні та людські ресурси. У контексті релігійних вірувань та сакралізації царської влади, гробниця виступала новим місцем проживання померлого у потойбічному світі. Щодо насипів скіфських курганів, то існував прямий взаємозв'язок між статусом похованого та розмірами кургану. Розміри кургану вважаються однією з найнадійніших ознак соціального статусу похованого і, зазвичай, використовуються для ідентифікації царських гробниць. Така кореляція характерна для всіх періодів існування скіфської культури, хоча розміри найбільших курганів сильно відрізняються залежно від регіонів і періодів. Найбільшими були царські кургани IV ст. до н. е. – висота курганів Огуз, Чортомлик та Олександрополь становить 21–22 м, Солохи – 18 м, Великої Цимбалки – 15 м, Козла – 14 м. Обсяги Огузу, Чортомлика, Олександрополя відповідно сягають 117; 82,4 та 77,5 тис. м³, тоді як найближчі до них за висотними показниками Козел та Велика Цимбалка мають 33 та 32 тис. м³ [3, с. 4]. Також слід звернути увагу на розташування курганів-велетнів у просторі по одній лінії, на відтинку 126 км (від Огузу на півдні до Олександрополя на півночі), тобто на своєрідній «дорозі царів». Як зазначають Ю. В. Болтрик та О. Є. Фіалко, вірогідно, ця траса, що була найважливішим битим шляхом Скіфії, до того ж правила місцем поховань найвизначніших людей суспільства – крім царських, тут розташовані найбільш значні кургани степу (Діїв, Козел, Рогачик, Лемешів, кургани поблизу с. Велика Знам'янка); на Правобережжі, можливо, Товста та Нечаєва Могили [3, с. 4]. Як стверджують дослідники, «курганні насипи» були досить складними архітектурними спорудами [4, с.22]. В. Мурзін докладно демонструє це на прикладі кургану Чортомлик [4, с.22-24]. Основним

матеріалом, використаним при його зведенні, були пластини дерну. За спостереженням німецьких палеогрунтознавців М. Кламма, Г. Фіброка й Б. Мейера для його будівництва знадобилося б 70 тис. м³ ґрунту. Споруду з дерну було укріплено трьома концентричними клиновидними прошарками, які звужувалися до верху. Вони склалися з ґрунту того ж походження, що був утрамбований або втоптаний у зволоженому стані для надання йому необхідної твердості. Аналізуючи кладку найбільш збереженої ділянки кам'яної вертикальної стіни (до 2,5 м заввишки), що оточувала надмогильну споруду Чортomla, відомий фахівець античної архітектури С.Д. Крижицький, виявив як мінімум сім ділянок стіни, що зводилися одночасно різними групами будівельників з використанням різної техніки (кладка постеліста однорядна й іррегулярна з різним ступенем однорідності) із застосуванням каменю різних порід (вапняк або сірий граніт) і різного розміру [4, с.23].

Для створення основного об'єму курганного насипу використовували ґрунт, дернові вальки, глину, інколи каміння та очеретяні прокладки. Надмогильні насипи в основному були конусоподібної форми. Інколи на вершині кургана створювали невелику круглу площадку, насип при цьому набував форму усіченого конусу. Так, вершина Чортomla була рівною площадкою діаметром близько 15 м.

Описана Геродотом підземна поховальна споруда – чотирикутна ґрунтова могила, перекрита дерев'яним перекриттям, поверх якої викладаються циновки, була найпоширенішим типом похоронних споруд у Скіфії VII–V ст. до н. е. (бл. 70%) [1, 2, с. 132]. Пізніше, у IV ст. до н. е. всі царі хоронилися не в ямах, а в спорудах зовсім іншого типу, так зв. скіфських катакомбах, які складаються з вертикальної чи похилої вхідної ями і похоронної камери, що відходить вбік, або декількох камер, часто вхідну яму з камерами з'єднує коридор (дромос). Такі підземні поховальні споруди набувають поширення у IV ст. до н.е. (бл. 65% скіфських поховань, у тому числі всі «царські» та «аристократичні») [2, с. 133]. Глибина підземних поховальних споруд, яка була досить значною у царських похованнях, здебільшого залежала від особливостей ґрунту, у якому вирубувалися камери. Наприклад, у тому ж Чортomla глибина Центральної гробниці становила 10,82 м і підземні камери були споруджені в суглинку природної щільності, що забезпечувало відносну стійкість їх склепінь, а нижче – приблизно з глибини 12 м, як показали дві гідрогеологічні свердловини, пробурені на кургані, починався пливун. Проте, в Чортomla була споруджена одна з найбільших підземних поховальних споруд – п'ятикамерна катакомба. Багатокамерні гробниці були виявлені теж у курганах Козел і Цимбалка та в деяких менших за висотою курганах [4, с.23].

Таким чином, монументальні поховальні комплекси скіфських царів є досить складними архітектурними спорудами та вміщують у собі різноманітну інформацію для реконструкції історичної реальності.

Список використаних джерел:

1. Геродот. История: в девяти книгах / Пер. с греч. Г. А. Стратановского. М.: ОЛМА-ПРЕСС Инвест, 2004. с. 435.
2. Иванчик А. L'enterrement des rois scythes: Hérodote et l'archéologie (Похорони скифских царей: Геродот и археология) // Археология и палеоантропология евразийских степей и прилегающих территорий. М.: «Таус», 2010. С. 125-146.
3. Болтрик Ю. В., Фіалко О. Є. Могили скіфських царів др. пол. IV ст. до н.е. // Археологія. 1995. №2. С.3-13.
4. Мурзін В. Ю. Проблема визначення поховань скіфських номархів // Археологія. 2015. №1, С.19-29.